

Név, emlékezet, futball Mándy Iván szövegeiben

FODOR PÉTER

1976-ban született Berettyóújfaluban. A Debreceni Egyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tan- székének adjunktusa, az Alföld című folyóirat szerkesztője. — A tanulmány létrejöttét a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíja támogatta.

Mándy Iván szépirodalmi munkáinak jelen idő szerint ismert korpusza alapján azt mondhatjuk, hogy a labdarúgás már az írói pálya korai szakaszában, az 1940-es években született novellákban fontos tematikus elemmé vált. A sportág versenyszerű, élvonalbeli változata harmadfél évtized alatt összetett epikus világgá épült elsősorban azokban a műveiben, amelyek főszereplőként Csempe-Pempét, a Titánia nevű csapat játékosfelhajtóját léptetik föl. Ezek sorában az első a kötetben 1949-ben napvilágot látott, *Tribünök árnyéka*, amely ugyanakkor nem előzmény nélküli: Mándy, aki nem mellesleg a 2. világháború alatt sportújságíróként is dolgozott, 1944. szeptember 28-án adta közre a keresztény-konzervatív Nemzeti Ujságban *Próbajáték* című novelláját. E szöveg felütése szép példáját adja a szerzőre oly jellemző narrációs technikának. A történeten kívüli, harmadik személyű elbeszélőmódhoz úgy társul a belső, szereplői nézőpont, hogy rögvest alkalom nyílik jelen és múlt értékszembesítő összevetésére:

¹Mándy Iván:
Próbajáték. In uő:
Ma este Gizi énekel.
Argumentum, Budapest,
2013, 445. Darvasi
Ferencnek tartozom
köszönettel, amiért
fölhívta erre a novellára a
figyelmemet, míg
írásom futballtörténeti
szempontú lektorálásáért
Szegedi Péternek.

„A pálya előtt megállt. (...) A nyitott kapun benézett a pályára. Valószerűtlenül zöld volt a fű a ragyogó napsütésben. A szemben lévő kapu hálóját egyszer kiszakította. Persze az még régen volt. Egy oszt-
rák–magyaron. A középcsatártól kapta a labdát, félmagasan rálötte. Az volt az egyenlítő gól. Hogy zengett a tribün...!

Hát igen, akkor még nem gondolta, hogy így lecsúszik. Kikerült a nagy egyesületből, szép lassan elfelejtették. Harmadosztályú kis csapatban játszik. Kavicsos, salakos pályákon.”¹

A sportújságírás zsargonja ötvöződik itt a kiöregedett játékos sor-
sát nyelvileg gazdaságos módon megelevenítő szépprózai stílussal. Az, hogy az egykori klubjához (sikertelenül végződő) próbajátéokra visz-
szatéró balösszekötő érzékszervi tapasztalataihoz mindvégig „közel
marad” az elbeszélés (ő lát, hall, tapint), azt mutatja, hogy Mándy ek-
kor még a futballpálya történéseinek megjelenítésére a játékos pers-
pektíváját választva vállalkozott.² Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert
a Csempe-Pempe szövegek egyik sajátossága épp az lesz, hogy a fő-
szereplő nem a pályának, hanem csak a pálya szélének ágense. S ott
sem abban a pozícióban, amelyben a *Próbajáték*ban felbukkanó Csempe
nevű Titánia-edző — Csempe-Pempe alakjának egyedítő jele ugyan-
is épp a térbeli, közösségi, kommunikációs és egzisztenciális értelemben
vett perifériakusság lesz, valamint az, hogy minden igyekezete ellenére
nem képes befolyással lenni a pályán történő eseményekre. Másfelől
viszont Mándy mégiscsak ebben a korai novellájában kezdte el a

²Ahogy tette ezt
azokban a szintén korai
novelláiban (például
Homokvár, Idegenek) is,
amelyekben a futball
testi-szenzuális tapasztalata a játékba bevonódó
gyermekszereplők
távlatából jelenik meg.

**A Próbajáték
főszereplője**

magyar futballtörténelmet olyan archívumként használni, melyet változatos módon épít be szövegeibe. A sportág történetjének földidézése főként a csapat- és játékosnevek, eredmények és a labdarúgás intézményi-szervezeti kereteinek változásaira történő utalások révén megy végbe az író műveiben — a továbbiakban néhány példát szemügyre véve azt igyekszem megmutatni, hogy miképpen.

A *Próbajáték* főszereplőjéről, Kocsis Viliről több „historikus adatot” is megtudunk a novellából: válogatott volt, gólt szerzett „[e]gy osztrák–magyaron”, „a kis Vígh volt a [válogatottban a] szélsője”, „[t]izenkét évig focizott a Titániában”. A játékos-pályafutásnak ezek a sarokpontjai futballtörténelmi szempontból nem föltétlenül ugyanolyan megítélés alá esnek: az ugyanis, hogy ki volt valaha tagja a magyar labdarúgó-válogatottnak, tudható, ezzel szemben a kitalált Titánia keretéről a Mándy-szövegeken kívül nincs információja az olvasónak. Kocsis nevű játékos a novella 1944-es megjelenése előtt összesen három szerepelt a válogatottban, egyikőjük keresztneve sem Vilmos volt, s egyikük sem játszott „osztrák–magyaron”. K. V. monogrammal bírt ugyanakkor az 1924 és 1933 között a Ferencvárosban futballozó, a sportsajtó és a drukkerok által Viliként becézett Kohut Vilmos (Mándy novellájában a férfi keresztnev kizárólag becézett formában bukkan föl), aki válogatott mérkőzésen többször is játszott Ausztria ellen és gólt is szerzett. Vígh családnevű, legalábbis ezzel az írásmóddal nem lépett pályára a nemzeti csapatban — 1927 és 1930 között Víg János (született Wilhelm) játszott Olaszország, Jugoszlávia és Csehszlovákia ellen. Mándy tehát olyan szereplői neveket használ, amelyek főként a szöveg közreadása idején a futballszurkolók számára ismerősként hangzhattak, de a kitaláltság jegyét magukon viselték.

Tribünök árnyéka

Mándy a névadás tekintetében hasonlóan járt el az öt esztendővel később, az első elbeszéléskötetében publikált *Tribünök árnyékában*, mely éppen akkor jelent meg, amikor a világháború előtti magyar labdarúgás intézményrendszerének erőszakos, szovjet mintájú átszervezése már zajlott. Igaz persze, hogy az elbeszélés jelen és a szereplői emlékezés révén földidézett múlt már a *Próbajátékban* is olyan értékszerkezetet rajzol ki, mely nem mentes a nosztalgiától, legalábbis Csempe szavaiból ez olvasható ki: „Tudod, ezek a maiak. Csak a pénz érdekli őket. Nem mondom, akad egy két rendes fiú, de azért... — Legyintett.”³ Jelen és múlt efféle szembeállítására ugyanakkor két olyan korszakot idéz föl (az amatőr és a professzionális futball időszakát), amelyek történeti hátterét az 1920-as évek jelentik, s nem az 1944 őszére állami felügyelet alá vont, zsidóellenes törvényektől sújtott s az üzleti elvtől távolodó magyar futball. Miközben az emlékéllítés gesztusa nem hiányzott tehát már a *Próbajáték*ból sem, a *Tribünök árnyékának* ez a vonatkozása még határozottabbnak tekinthető: 1949-ben ugyanis annak a régi magyar futballnak az emlékezetét idézte meg, amelyet épp rohamléptekben tüntetett el a kiépülő kommunista diktatúra. Azt, hogy még az emléket is, szemléletesen mutatja a Rákosi-korszak legnépszerűbb (sport)filmje, az 1951-es *Civil a pályán*, mely teljes mértékben nélkülöz bármiféle sporttörténeti utalást, amely korábbi lenne a filmben színre vitt jelentől.

³Mándy Iván: i. m. 447.

A labdarúgók nevei

Mándy novellájában a labdarúgók nevei három csoportot alkotnak. Az első kettő már ismerős lehet a *Próbajátékból*, amennyiben egyfelől itt is Titánia-játékosok a szereplők, nem valóságos nevekről lévén szó hozzájuk pályán kívüli fiktív történetek is kapcsolódhatnak: „Hol van a régi Titánia-fedezetsor: Csermák, Barna, Nagyvágó?... Ahogy azok fociztak! A Barna tréner Dél-Amerikában, Nagyvágóval tegnap beszéltem a villamoson. Kalauz.”⁴ Másfelől olyanok, akikről azt olvasuk, hogy eljutottak a válogatottságig. Utóbbiak közé tartozik Gyurik Pubi, Karika és Tóth Karcsi. Mindhárman Csempe-Pempe szólamában szerepelnek, az első kettőről azt állítja, hogy ő hozta őket a Titániába, a harmadikról pedig azt, hogy együtt játszott vele az ificsapatban, s „később huszonötösörös válogatott” lett. Karika akár szövegekzi utalás-ként is érthető, amennyiben a *Próbajáték* Kocsis Vilijének épp ez a beceneve, de ha családnévként értjük, akkor sem találjuk a magyar válogatott játékosainak névsorában, csakúgy nem, mint Gyurikot.⁵ A Tóth a Kocsishoz hasonlóan gyakori név volt a 20. század első felének válogatott labdarúgói között (is), olyannyira, hogy 1949-ig közülük összesen hatról tudjuk, hogy magára ölthette a címeres mezt — az, hogy egyiküket sem hívták Károlynak, újfent azt sejteti, hogy Mándy igyekezett elkerülni a történeti beazonosíthatóságot. Szerepel a novellában ugyanakkor két legendás magyar kapusnak (egyikük az 1910–20-as, másikuk az 1920–30-években őrizte a magyar válogatott kapuját) is a neve (ők alkotják a harmadik csoportot). Nem jelentőség nélküli, hogy mindkettő abban a jelenetben bukkan föl, amely Csempe-Pempének a Titánia — ETC mérkőzésről való csalódott távozását követi („A kijárónál visszanezett Csempe-Pempe. Visszanezett a nagytribünre, a pályára, és köpött egyet. [...] Hát ebből elég!”), s melyben a Népligetben futballozó fiúkra lesz figyelmes.

„Apacsinges, mezítlábas fiú állt két fa között, kezét térdére téve. Kipirult arccal kiabált.

— Most te lövöd a tizenegyest, Cammogó! — Úgy vetődött, mint ha ezren és ezren néznék. Elcsípte a rongylabdát, kirúgta a többi fiú közé. — Én vagyok a Zsák, a nagy kapus!

Hülye vagy, fiacskám, gondolta Csempe-Pempe. Inkább moziba mennél, csupa vér a térded. Na, ezt szépen kifogta, ezt a lövést. Jól helyezkedik, és nyugodt, akár az Amsel Náci. Kéne a Titánia-ifibe egy jó kapus...”⁶

Mándy nyilván Zsák és Amsel esetében számíthatott arra, hogy az olvasóknak legalább egy része tudni fogja, kiktől van szó: ennek megfelelően az ő nevük úgy bukkan föl a szövegben, hogy sem fiktív történet nem kapcsolódik közvetlenül hozzájuk (szemben a fent említett Barnával és Nagyvágóval), sem a Titániához nem kötődnek. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kitalált és a konkrét történeti referenciával bíró nevek ebben a novellában elkülönülnek egymástól. Azok, akik Csempe-Pempe élettörténetének részei (mert ő hozta őket a csapathoz, vagy együtt játszott velük az ifiben), futballtörténelmi szempontból nem azonosítható alakok, míg Zsák és Amsel nem íródik bele azokba a sztorikba, amelyekben Csempe-Pempe is cselekvő. A játékosmegfigyelőt

⁴Mándy Iván: *Tribünök árnyéka*. In uő: *Novellák I*. Palatinus, Budapest, 2003, 186.

⁵Gyurik László, a Budapesti Dózsa középpályása csak jóval a novella megjelenése után, 1953-ban játszott a egyetlen válogatott mérkőzését.

⁶Mándy Iván: *Tribünök árnyéka*, i. m. 188.

⁷Lásd például Mándy Iván: *A társaság*. In uő: *Novellák III*. Palatinus, Budapest, 2003, 431.

⁸Ezen a barátságos meccsen a spanyol kapuban a korszak másik legendás hálóstárcsára, Ricardo Zamora állt. A meccs egyetlen gól-

ját a spanyolok szerezték Zsák kapitális hibájából – ezt Mándy már az 1948-ban napvilágot látott, *Francia kulcs* című regényében fölidézte: „– A lába között, apuskám, a lába között gurult be a labda, tiszta potyagól volt...” (Mándy Iván: *Francia kulcs – A huszonegyedik utca – A pálya szélén*. Magvető, Budapest, 1985, 110.)

S több mint három évtizeddel később is elővette: „Potyagól! Micsoda potyagól! Ezt beszédni! Nem volt bombalövés. Igazán nem lehet mondani. A kapus két keze között vánszorgott be a labda. Egy gyerek kivédte volna. Egy taknyos kölyök. És akkor a válogatott büszkesége! A legnagyobb magyar kapus! Sorsdöntő gól. Ezzel eldőlt a mérkőzés. Spanyolország–Magyarország 1 : 0. A kapus a földön. A labda szégyenkezve a háló sarkában. Potyagól. Csakhogy ez megint nem a baj reszortja. Ez a Pech reszortja.” Mándy Iván: *Áldott az a baj, amelyik egyedül jön*. In uő: *Átkelés*. Magvető, Budapest, 1983, 13.

⁹Syoss Zolán: „Minden idők legjobb kapusa” – Zsák Károly. In uő: *Ez a szép játék*.

az utóbbiakhoz tehát éppen olyan viszony fűzi, mint a parkban játszó fiúkat: szurkolói. Ehhez érdemes azt is hozzátenni, hogy a Mándy által interjúkban többször is az otthonhoz való hűség jelképeként emlegetett Zsák Károly pályafutása 1927-ben zárult le, ami két szempontból is figyelmet érdemlő. Egyfelől ekkor az író mindössze kilenc esztendő volt, ami azt jelenti, hogy az általa oly sokra tartott játékos neki is a gyerekkorához tartozott. (Hasonló mondható el a Mándy által szintén előszeretettel emlegetett, 1928. május 28-i, Ferencváros — Blackburn Rovers mérkőzéséről, melyen a magyar csapat 6:1-re verte az angol kupagyőztest.)⁷ Másfelől Zsák akkor hagyott föl a labdarúgással, amikor Magyarországon beköszöntött a professzionális labdarúgás időszaka, sőt őt épp úgy őrzi magyar sporttörténeti emlékezet, mint akinek a visszavonulása korszakzáró esemény volt: „Még játszik egy ideig [az 1925. október 4-ei Magyarország–Spanyolország mérkőzés után],⁸ taps várja, meleg tüntetés, (...) de már a visszavonulás erősen foglalkoztatja. A tiszta amatőrsport híve, és úgy érzi, már más idők járnak. »Egyikkel sem cserélném el a családi kört — mondta a profikra célozva az otthonában egy újságírónak —, sem szerény állásomat a Gázműveknél, mert az akkor is állás lesz, ha már nem fogok játszani... Én már szívesen átengedném a teret a fiataloknak... Azokra kell gondolnom, akik a másik szobában vannak.«”⁹ Arra, hogy a *Tribünök árnyéka* elbeszélte jelene milyen történeti korszakot idéz, közvetett jelekből következtethetünk. A novella története szerint Csempe-Pempe a Titánia — ETC mérkőzésre megy ki. Az ETC a századeleji magyar labdarúgásnak ismert klubja volt: az 1907-es alapítástól 1925-ig előbb Erzsébetfalvi, majd Erzsébeti Torna Club néven, főként a másod- és harmadosztályban játszott, majd egyetlen szezont, az 1925/1926-ost az első osztályban töltötte, s a rá egy évvel induló professzionális bajnokságban már Pesterzsébet Labdarúgó Szövetség néven szerepelt. Ha mindennek jelentőséget tulajdonítunk abból kiindulva, hogy Mándy a kitalált Titániát történeti referenciával bírósági csapat ellen lépteti föl novellájában, s azt is tekintetbe vesszük, hogy Zsák és Amsel pályafutása is az 1920-as évek közepéig haladt párhuzamosan, utóbbi ugyanis 1925 és 1927 között Olaszországban játszott, akkor a novella jelenének historikus háttereként az 1920-as évek elejére, közepére gondolhatunk.

Több okunk is lehet azt föltételezni, hogy Mándy később is ehhez a korszakhoz nyúl vissza írásaiban.¹⁰ *A pálya szélén* című regényből kiderül, hogy a történet gerincét adó Hálókocsi — Dohánygyári Lendület mérkőzést az 1927/1928-as szezonban játsszák. A műben a Titánia mellett még két, a fikció szerint első osztályú magyar csapat neve szerepel: az egyik a Kossuth, a másik az Atalanta. Mándy hasonlóképpen jár el a csapatnevek kiválasztása során, mint ahogy tette korábbi novellájában, amennyiben kitalált és valódi klubneveket párhuzamosan használ. A Kossuth FC éppúgy létező csapat nevének kölcsönvétele, ahogy az ETC az volt, ráadásul ez is Erzsébetfalvához, 1924-től (ekkor nyilvánították várossá) Pesterzsébethez kötődik, amennyiben Kossuth FC néven indult az 1926/27-es első profi bajnokság második osztályában a városrész egyik csapata. A profi első osztályba sosem jutott föl, s csak

Arcok a magyar sport történetéből. Sport Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1976, 256.

¹⁰Az 1983-ban megjelent *Átkelés*-kötet címadó írásának mottója (i. m. 81.) szintén az 1920-as évek magyar labdarúgását idézi föl:
Zelk: Mi ez?
Egy újabb novella?
Én: Belenézel?
Zelk: Ha elmondod az MTK csatársorát.
Én: Braun, Molnár, Orth, Opata, Jeny.
Zelk: Hogy hívták az MTK angol trénerét?
Én: Jimmy Hogan.
Zelk: Ki volt a kedvence? Orth Gyuri?
Én: Engem akarsz beugratni? A Braun Csibil!
Zelk: Hol az a novella?
A párbeszédben emlegetett Braun József 1916 és 1926 között játszott az MTK-ban, 15 esztendősen került a csapathoz kifejezetten az ír származású angol edző kérésére. Mindössze 25 éves volt 1926-ban, amikor föl kellett hagynia a labdarúgással sérülés miatt; a Hungária körúti klub csatársorát Molnár Györggyel, Orth Györggyel, Opata Zoltánnal és Jeny Rudolfal együtt 1923 és 1926 között alkotta.

¹¹Az olasz futball magyar meghódításáról részletesen lásd Szegedi Péter:

1931-ig létezett. Az Atalanta nem csupán azért lehetett találó választás, mert a Titániához hasonlóan ez is görög mitológiai eredetű, de azért is, mert éppen annak az Olaszországnak az egyik klubja viseli ezt a nevet 1907 óta, ahová az 1920-as években a legtöbb magyar játékos és edző szerződött (jelentősen csökkentve így a honi futball színvonalát), s ahonnan Mussolini hatalomra jutását követően, mivel az olasz csapatok a továbbiakban nem alkalmazhattak idegenlégiósokat (csak trénerként), 1927-ben, vagyis a regénytörténeti jelen időszakában sokan haza is tértek.¹¹ Az olasz futballból ismert klubnév tehát ezzel a történeti vonatkozással bír.

Miközben a Csempe-Pempe szövegek közül *A pálya szélén* az egyetlen, melyben olvasható az elbeszélte történet jelenére vonatkozó évszám, addig Mándy ebben a művében a *Próbajáték*hoz és a *Tribünök árnyéká*hoz képest „szabadabban” bánik a megidézett futballtörténet elemeivel. Míg az 1949-es novellában azt láttuk, hogy Zsák és Amsel „érintetlen” marad abban a tekintetben, hogy emlékeztük úgy idéződik meg, hogy nem válnak szereplőkké, amit úgy is mondhatunk, hogy nem tudunk meg róluk olyan információt, melynek a szöveg elolvasása előtt ne lehettünk volna a birtokában,¹² addig a regényben Zsákhoz fiktív történetek kapcsolódnak. Előbb Császár, az Atalanta játékosfelhajtója mondja, hogy „Skaja óta nem volt ilyen kapus, nemcsak az Atalantában, de sehol”,¹³ majd Csempe-Pempe belső monológjában bukkan föl: „Az üres sínpárt nézte. Nem is tudta, mikor szállt le a villamosról.

Feltűnt egy biciklista, éthordóval. Visszanézett Csempe-Pempére, mereven bólintott.

Ő meg egy lépést tett, aztán megállt. De hiszen ez Skaja, a párduc, akinél még nem volt nagyobb kapus. Ételt visz haza, vagy ételt szállít? Akkor mégis itthon maradt. Szebehelyi azt mondta, hogy kiment Portugáliába. Mit keresett volna Portugáliában? Amikor az Atalanta túladott rajta, már nem volt kapus. Egy darabig még a Húsosban védett, aztán eltűnt. Szebehelyi azt mondta, hogy kiment Portugáliába trénernek. De nem ment ki, hanem ételt szállít.

A hátáról megismerem, de hát még intett is nekem. Mindig jóban voltunk. Egyszer, amikor egy válogatott mérkőzés után úgy hoztuk le a vállunkon, azt mondta: — A vendégeim vagytok! A hivatalos muri után majd összeülünk egy kicsit.

Lehet, hogy hazaviszi az ebédet, talán beteg a felesége.

A konyhában ebédelnek. Skaja a tányér fölött belebámul a levegőbe.”¹⁴

Bár egyik alkalommal sem hivatalos nevén szerepel, tudható, hogy Zsák Károly két beceneve a Skaja és a párduc voltak. A 20. század első fele kétség kívül legjobb magyar kapusának története a regényben tehát sajátos fiktív szállal gazdagodik, amely egyfelől nagyon is illik Zsáknak a korábban már szóba hozott, Mándy által is gondozott imázsához (akinek a pénznél fontosabb az otthon, a család), másfelől viszont tudható, hogy a kapus egész felnőtt karrierjét egyetlen csapatban, a 33 FC-ben töltötte. Zsák abban a tekintetben inkább a kivételt jelenti a regényben, hogy ő a századelő magyar válogatott játékosai közül az

Az első aranykor.
A magyar foci 1945-ig.
Akadémiai, Budapest,
2016, 247–257.

¹²Az *Álom a színházról* című 1977-es kötet egyik imaginárius jelenetében olvassuk: „Amselék kedves, egyszerű emberek. A férfi valaha futballkapus volt. Az FTC hajdani válogatott kapusa. Amsel Náci. Mindjárt megértette, hogy miről van szó. Senkinek nem árulja el, hogy Zsóka nála lakik. De ha a nevémet hallja, akkor minden rendben. Mégis csak én mint régi FTC-drukker!” Mándy Iván: *Álom a színházban*. Magvető, Budapest, 1977, 154.

¹³Mándy Iván:
A pálya szélén.
In uő: *Francia kulcs*
– *A huszonegyedik utca* –
A pálya szélén, i. m. 413.

¹⁴Uo. 426.

Múlt és jelen

egyetlen, akinek pályafutását átírja a regény, miközben rajta kívül — mint a tribünök által őrzött „végtelen névsor” tagjaként — felbukkan még „Plattkó, Bíró, Borbás, Schlosser, Orth, Konrád II., Nyúl I., Nyúl II., Eisenhoffer, Jeny” is. Sőt, arra is van példa a szövegben, amikor az elbeszélő azért kommentálja a szurkolói múltidézést, nehogy futballtörténeti pontatlanság keletkezzen:

„[É]n elmondtam magának, milyen összeállításban verte meg a BTC 1902-ben a Slavia csapatát.

Csempe-Pempe mondani akart valamit, de akkor egy fej közjük hajolt, és elfújta, hogy milyen összeállításban győzte le a BTC a verhetetlennek hitt Slaviát.

— A Rumbold balhátvédet játszott — mondta egy távoli hang. Ez már régen nem a BTC volt, és nem a Slavia.”

Az, hogy a Budapesti Torna Club 1902 áprilisában valóban legyőzte 4:2-re a Slavia Prahát, Rumbold (Gyula) viszont nem a BTC (hanem az FTC) játékosa volt, a regény megjelenésekor is kevesek számára lehetett ismert, a narrátor mégis szükségesnek érzi fölhívni erre a figyelmet. Hasonlóképpen meglehetősen szűk lehet az az olvasóréteg, amely nemcsak arra az anakronizmusra figyel föl, mely úgy hivatkozik a „világbajnok” Uruguayt legyőző egykori Titániára, mint a jelenhez (1927/1928) képest „régfiúk”-ra (a dél-amerikai ország olimpia győzelmei sem voltak oly nagyon régen — 1924 és 1928 —, a világbajnoki cím elnyeréséhez pedig meg kellett várniuk az első ilyen torna 1930-as megrendezését), de azt is érzékeli, hogy az ennek a jelenetnek helyet adó iroda azé a Hungler nevű Titánia-vezetőé, akivel azonos néven három játékos is megfordult az FTC-ben az 1920-as években, s egyikük (János) az Uruguay elleni, 1929. július 21-én Montevideóban győztes Ferencváros alapembere volt. A Titánia csapata már a *Próbajátékban* zöld-fehér szerelésben lép pályára csakúgy, mint *A pálya szélénben* és a kötetben 1974-ben megjelent *Előrevágott labdában*. Sőt abban, hogy a *Tribünök árnyékában* zöld helyett piros dresszben futnak ki a pályára, még némi profétikusságot is fölfedezhetnénk, mondván Mándy 1949-ben megelőlegezte a Ferencváros színeinek lecserélést (ahogy történt az 1951-ben a Kinizsi-re való átkereszteléssel együtt). Az *Előrevágott labdában* az ellenfél a kék-fehér mezes Atalanta (a bergamói klub színei egyébként a kék és a fekete), így az olvasónak óhatatlanul az egykori örökrangadók is eszébe juthatnak; a Titánia két sérült játékosának neve, Guba és Zakariás is hozzájárulhat ehhez, amennyiben a ferencvárosi Guba Balázs és az MTK-s Zakariás József játszottak is egymás ellen 1952. április 27-én, még ha a csapatokat akkor Budapesti Kinizsi SE-nek és Budapesti Bástyának hívták is hivatalosan.) Kétségtelen az is, hogy a *Tribünök árnyékában* a Titánia-pálya a Népliget mellett van, ugyanakkor Mándy konzekvens volt abban a tekintetben, hogy amikor az elbeszélő jelenhez képest múltbeli Titánia-futballistákról esik szó, akkor sem használja egykori FTC-játékosok nevét, miközben más (Csempe-Pempét nem szerepeltető) írásaiban gyakran emlegette a „régfi” Ferencvárost. Szemléletesen mutatja a különbséget, ha összevetjük az Uru-

guay elleni győzelemnek *A pálya szélén*ben és az *Előadók, társszerzők* című novellagyűjtemény egyik darabjában olvasható fölidézését:

„Csempe-Pempe a fiúkat nézte [a fényképen], a régi fiúkat azon az uruguayi pályán. Lovas, Kondik, Szabadits, a legendás hírű fedezetsor. Az első mérkőzést megnyerte a Titánia, 3:0-ás félidő után 4:3-ra. A világbajnok Uruguay ellen, saját otthonában.

— Ha azt mondom, hogy az oroszlanbarlangban, akkor keveset mondok. És az a 3:0-ás félidő sok mindent elárul. Hogy úgy játszottak a világbajnok együttessel, mint egy vidéki csapattal, vagy mondjuk, a Soroksárral. A második félidőben egy kicsit engedni kellett, ha épségben akarták elhagyni a pályát.”¹⁵

¹⁵Uo. 399.

¹⁶Mándy Iván:

Előadók, társszerzők.

In uó: *Mi van Verával?*

– *Előadók, társszerzők* –
Arnold, a bálnavadász.

Magvető, Budapest,

1987, 159–160.

Az irónia szerepe

¹⁷Nincs különösebb jelentősége annak, hogy Obitz Gábor neve pontatlanul szerepel a novellában, ez a szövegrész ugyanis a Kürti nevű szereplő szavainak idézete, akitől miért is várnánk el, hogy betűhíven emlékezzen.

„— Szétszedni egy csapatot, ami annyi dicsőséget hozott!... Vagy talán nem a Ferencváros nyerte a legtöbb Közép-európai Kupát? Nem a Ferencváros verte meg a világbajnok Uruguayt saját otthonában három-kettőre? Azt a fedezetsort, édesapám! Fuhrmann, Bukovi, Opitz! Ahogy azok a labdát kezelték, a fű alatt gurigáztak, etették az ellenfelet. — És most csak azért, mert jobb, mint a Honvéd meg a Belügy csapata... Á, Biller, én már ki se megyek egy futballmeccsre!...”¹⁶

Látható, hogy míg az *Előadó eltűnik* (*Biller jegyzeteiből*) című írás az FTC politikai megrendelésre történő, 1950-es évek eleji erőszakos háttérbeszorítását úgy hozza szóba, hogy közben az 1929-ben Montevideóban pályára lépett magyar csapat tagjait nevezi meg,¹⁷ addig a regény ebben a részletben nem törekszik efféle krónikási hűségre. Mint ahogy arra sem, hogy Hungleren kívül a benne szereplő FTC-játékosnevek (például Borbás, Schlosser, Eisenhoffer) bármelyikét kapcsolatba hozza a Titániával (ahogy nem tette ezt Amsellel a *Tribünök árnyéka* sem). Miközben a Mándy-szövegekben fölépült Titánia-legendárium számos elemének tehát felismerhető a forrása, aközben legalább ennyire fontos az a referenciális szabadság, amelyet az író a fiktív nevekkkel, valós történetek átírásával, a futball pályán kívüli világának megalkotásával létrehoz. Így nyílik ugyanis mód a Csempe-Pempe szövegek egyik legfőbb hatáselemének, az iróniának a működésbe lépésére. Annál, hogy milyen dresszt is viselnek a *Tribünök árnyéká*ban az ETC ellen pályára lépő Titánia-játékosok, ugyanis jobban alakítja a szöveggel való olvasói találkozás mikéntjét az a feszültség, mely a klub neve és a labdarúgók jellemzői között létesül: „Gyurik Pubi (...) nőzik, és nincs kondícióban”, Kinki „bátortalan”, Kinkit a többiek „[é]getik, mert nem brancsbeli, égetik, mert vidékről jött”; „a Csomó II, öngyilkos lett. Egy ringyóért, persze”, „Kefe megint önző”, „Vanay nem kapus”.

Az ironikus szövegeffektusok nem kímélik a Csempe-Pempe szövegek főszereplőjét sem, akinek nevét szemben a legendás játékosokéval, nem őrzi a tribünök: „Valaha neki is lehetett neve. Miért éppen neki ne lett volna? Csak aztán szétfoslott, elrongyolódott, mint egy darab papír, amit előbb összegyűrnek, majd apró darabokra tépnek.”¹⁸ Azért is nagyon találó a Csempe-Pempét először fölléptető

¹⁸Mándy Iván:

A pálya szélén,

i. m. 391.

Mándy-novella címe, mert kapcsolatba hozható a játékosfelhajtói tevékenység természetével — amit ők egykor csináltak, annak döntő részéről nem tudhatott a nyilvánosság, nem láthatott napvilágot. Nevük és emlékezetük is csak akkor maradt fenn, ha sikerült följebb lépniük a klub szervezeti ranglétráján. Erre enged következtetni a Nemzeti Sport 1936. december 22-ei számában Arányi Árpáddal készített interjú. Arányi 1911-ben az újpesti ificsapat kapusaként kezdte pályáját, majd kisebb csapatokban játszott, míg 1925-ben bekerült az UTE kapujába. De hamarosan fölhagyott az aktív sportolással, és vezérszurkolóvá lépett elő, valamint játékosfölhajtóvá. Az interjúban arra az újságírói kérésre, hogy áruljon el néhány kulisszatitkot az elmúlt évtized nagy igazolási sztorijaihoz, határozottan nemet mond. Mivel Arányi nem felel, az újságíró idéz fel néhány anekdotát: „Régi, de még ma is élő szájhagyományokat elevenítünk föl: Jávort — a fáma — szerint éjnek idején autóval mentette át Újpestre, s az átvételi tárgyalásokra is autóval volt kénytelen menni, mert a kaposvári vasúti állomáson várták és pedig — nem lovasbandériummal. Dére — ezt is mesélik — a kőbányai töltés aljában várt órák hosszat, hogy zavartalanul beszélgethessen vele egy kicsinyég. Beszélgetünk arról az egyéni főzőmódszerről, amellyel megpuhította a vonakodó játékosokat: mamák, papák, testvérek, menyasszonyok és unokahugok kerültek híres »főzőedényébe«, ha másképpen nem lehetett nyélbe ütni a dolgot. Nem ismert fáradságot, ha az Újpest érdeke úgy kívánta: Dudást például jó ideig maga szállította autón Kispestről az edzésekre.”¹⁹ Arányi persze annyiban inkább ellenpontja Csempe-Pempének, hogy utóbbi „hőstettei” a fikció szerint nemhogy nem alkotják az „élő szájhagyomány” részét, de folyton azért kell küzdenie, hogy ne vonják kétségbe játékoskereső érdemeit („— Hozott valaha a Csempe-Pempe egy jó játékost a Titániába, hozott egy jó focistát?”), vagy akár a saját privát élettörténeti elbeszélése hitelességét.

¹⁹Légy szurkoló
mindhalálig.

Nemzeti Sport,
1936. december 22., 4.

Közösségi emlékezet

Mándy itt szóba hozott írásai újból és újból témává teszik a közösségi emlékezet működését. Miközben a főszereplőknek azzal kell szembeülni, hogy őket az nem fogja megőrizni (Kocsis Viliről a fiatalabb játékosok nem tudják, hogy kicsoda; Csempe-Pempének már a neve is „szétfoslott”), aközben a szövegek elbeszélte jelene olyannak mutatkozik, mint amikor a régi idők focija még része a Jan Assman-i értelemben vett közvetlen, kommunikatív emlékezetnek. A Mándy-művek megjelenésüket tekintve ugyanakkor már egy olyan időszakhoz tartoztak, amikor ez utóbbira egyre kevésbé építhetett szerzőjük, mint ahogy arra sem számíthatott az 1940-es évek második felében vagy az 1960-as évek elején, hogy a hivatalos emlékezetpolitika révén majd ez a korszak (hőseivel, diadalaival, nyelvével, jellegzetes figuráival) bekerül a közvetett, intézményesült, kulturális emlékezetbe — ő mindenesetre sokat tett azért, hogy ne Csempe-Pempének legyen végül igaza: „és aztán senki sem fog rá[juk] emlékezni, senki! Senki!”²⁰

²⁰Mándy Iván:
A pálya szélén,
i. m. 611.